

Misrê ve.

Û hêšta gelek ji mirovên me li Misrêne, ku li wê derê di akincîne û niha piraniya me seyidên Exlatê li taxa (Dûrre) ku taxeke li Exlatê binecihin, ku ew cihê bav û bab-kalên meye. Xwedê ji wan hemûyan û ji me razî bit.

Seyid Me'irûf kurê seyid E'hmedê Exlatî (yê kû sal 935 hicrî kûç kirî) kurê seyid Îbrahîm (yê kû sal 900 hicrî kûç kirî) kurê seyid 'Elî (yê kû sal 870 hicrî kûç kirî) kurê seyid Baba Meq'sûd (yê kû sal 840 hicrî kûç kirî) kurê seyid 'Huseynê Exlatî Xwedê ji wan razî bit, li mizgefta (Elwadî) û bi rex gorê bapîrê me yê mezin seyid 'Hac Nî'zameddîn kurê (seyid Lûrbaba seyid E'hmedê Exlatî yê Hemedanî yê Bozincî yê Xorasanî). Seyid Me'irûfî weha nivîsîye: "Li roja duşembî 25ê meha receb sal 961 hicrî di wê sala kû şah ('Tihmasib) hatiye ser welatê Kurdistanê û Azirbaycanê û piştî vegera me ji hîcretê bi pênc salan".

Seyid (E'hmedê Exlatî kurê Zeynûl'abiddîn 'Elîyê Zûrdanî yê Mûwe'hidê Xorasanî yê Bûzincî) ew e, yê ku ji Hemedanê çûye bajêrê Exlat li serdema sultan (Tikûdar {E'hmedj}) kurê Holakûxan kurê Tûlxan kurê Cengîzhanî an ku sal 682 hicrî piştî ku babê wî seyid Zeynûl'abiddîn kurê 'Elîyê navdar bi (Mûwe'hidê Xorasanî yê navdar bi Zûrdanî) danaye ser xîlafeta terîqa Sehrwerdî. (E'llahumme Îr'hemna westûrna we'hfe'zna bîlû'tfîke wekeremîke mîn fîtnet el-zeman, amîn ya seyidel mûrselîn).

Şêx Memdû'hê Birîfkanî

1940 - 1966ê zayînî nivêsiye.

(Şêx Memdû'hê Birîfkanî li cihekê gotîye ev nivîsîne di meha mu'herrem sal 1389 hicrî min nivêsiye).

Li ser gotina Şêx Memdû'hê Birîfkanî kû bavê "Şêx 'Huseynê Exlatî" (kû navê wî Ebû el-'Hesen 'Elî el-Xelawetî ye),

vî Ebû el-'Hesen 'Elî du kur hebûn. Yê yekê Şêx 'Huseynê Exlatî yê nav hatî, sal 808 hicrî - 1405 zayînî kûç kirîye. Navê kurê Ebû el-'Hesen 'Elî yê din (Yûsif) bû. Yûsifî kurek hebû bi navê 'Huseyn (*Yûsifî ev nave li ser navê birayê xwe lê kiribû*) û ev 'Huseynê kurê Yûsifî, kurê Ebû el-'Hesen 'Elî di sala 795ê hicrî hatîye ser dunyayê, dike 1394ê zayînî. Zanayekê mezin bû di zanist û hunerê da, li Bidlîsê maye, piştra çûye gelek cihên din, ji wan ciha Cizîrê bû û piştra çûye (El Na'sîre), piştra çûye Şamê û dawî çûye (Mekke) û li wir maye 'heya çûye ber dilûvaniya Xwedê di sala 858ê hicrî, kû dike 1454ê zayînî. Xwedê jê razî bît.

Û ev ('Huseynê kurê Yûsifî kurê Ebû el-'Hesen 'Elî yê Xelewatî) ew e, yê kû *Mam Hejarî di "Şerefxana Bidlîsî" da ya kû vegerandîye zarava soranî, be'hsa vî 'Huseynî kirîye, lê Mam Hejarî gotîye belkî (Şêx 'Huseynê Exlatî kurê Ebû el-'Hesen 'Elî) ew Şêx 'Huseyn e, yê kû di rewşenbîrîyê û zanistê da gelek navdar bûye, lê li (Mekke) kûç kirîye, lê belê navê babê wî Yûsif kurê Ebû el-'Hesen 'Elî bûye.*

Ew 'Huseynê kurê Yûsifî kurê Ebû el-'Hesen 'Elî, yê kû Mam Hejarî be'hs kirî, **kurê birayê Şêx 'Huseynê Exlatî ye.**

(•) Şêx Memdû'hê Birîfkanî ev nivîsîna li ser Şêx 'Huseynê Exlatî û bav-kalên wî bi zimanê 'erebî li dawîya dîwana Şêx Şemseddînê Qu'tbê Exlatî yê Birîfkanî nivîsandibû, me vegerand ser zimanê kurdî û ev renca Şêx Memdû'h pê rabûyî ji bû ronkirin û parêstina binyata vê binemalê, herwiha ji bû parêstina dîroka kurdan.

Zahid Birîfkanî

**Dîwana Şêx Şemseddînê
(Qu'tbê, Xelewatî) yê Exlatî yê
Birîfkanî**

Helbest

'Herf el-Elîf (pîta A)

Mest û xerabim

Mest û xerabim ji meyê, ten telelat lala
Dibêjim ez ya lebeyê, ten telelat lala

Xardimeve şerbeta 'saf, bûyîm bi rengê kûhê Qaf (1)
Nabêjim ez evê gezaf, ten telelat lala

'Aşiq û dêwaneyim ez, mûqîmê meyxaneim ez
Soht wekû perwaneyim ez, ten telelat lala

'Aşiqê rûyê dilberim, mestê xerabê bavzerim (2)
Sotîyê biryan cegerim, ten telelat lala

Çûye ji min 'sebir û qerar, tigrîm bi firyard û hewar
Nevêt emin 'xeyrî dîdar, ten telelat lala

Çib'kim dîsa kiwîve b'revim, sohtim ji ser 'heta qedem(3)
Wi'llah ke ez (min) aşiqî tûm, ten telelat lala

Îname nav 'ehd û wefa, 'xeyrî te me havêt qefa (4)
Kokeyê min (kûkhimin) zewq û 'sefa, ten telelat lala

Zewq û 'sefa û wecdê 'hal, cumle li min bûn be celal (5)

Eymenim ez ji qal û 'hal, ten telelat lala (6)

Eymenim ez ji qal û qîl, li vê rê 'işqe delîl
Xoşe ke hestin ev sebîl, ten telelat lala

Mûba'h bûyî li min şerab, ava bûyî dilmê (dilê) xerab(7)
'İşqê te kirdim ez kebab, ten telelat lala (8)

Waleh û dîn (faş) û mestim ez, mestê meyê elestim ez (9)
Rind (zêde) qede'h tidestim ez, ten telelat lala (10)

Sata ke dafime qede'h, gût emin feqed efle'h (11)
Etaîm û mest û fere'h, ten telelat lala

Ten telela dibêm hûnûn, waleh û mestim û cinûn
'Aşiqim ez l'yekî bêçûn, ten telelat lala

Tenim tinê weten tenê, 'işqa te ez kerdem 'xenê (12)
Ji navê em cûstî menê, ten telelat lala (13)

Li 'aşiqê te sub'hetî, ku bîxûd bûye şerbetî (14)
Dîsan bi xû çû xelwetî (15), ten telelat lala (16)

Mest: serxweş.

Xerab: bê 'hal û xerab, rûxaw.

Lebeyê: (leb: lêv, lêw), bi dev gotinê.

Kûhê qaf: Çiyayê Qaf.

Gezav: gotinên ne di cihê xwe da, qisey bê cê, gotinên bê sûd.

Dêwane: dîn, şêt, mecnûn.

Perwane: pelatînk.

Biryar: sûhtî û şewitî, sûtaw.

Firyad: hewar û gazî.

Dîdar: dîtin, çawpêkewtin.

Qefa: ser, hûş, mêşk.

Kûkeê min: hewêrdey min.

Wecdê'hal: kêyfxûşî li 'hal, ewperî xûşî li 'hal, (te'xmûrûhû el neşwe).

Celal: berzî û gewreyî, sîfatên Xwedê, (te'xmûrûhû el neşwe el Îlahîye).

Eymen: parêstî, (eymenim: parêstîme, parêzrawim).

Mûba'h: fireye, zûre, (mesmû'h).

Waleh: gêj, serxûşê 'işqê.

Elestim: (Elestû bîrebbîkûm) îşarete bû ayeteka Quranê (sûret el E'iraf, jîmara ayetê 172).

Sata: gava, katî, se'eta, dema, çaxa.

Feqed eflê'h: (Qed eflê'he men zekaha) îşarete bû ayeteka Quranê.

Etayîm: serxûşim û şadim.

Bêçûn: bê nimûne (ewey ke nimûney wekû xûy nîye, kes wek wî tune, bê hawta, (bîla ne'zîr).

'Xenê: 'xenî, zengîn, dewlemend.

Em cûstî menî: (cûsten: bi dû tişteki gera, be diway şitêka gera), ('teleb, fetteşe 'en).

Sub'het: yekemîn vexwerina meyê di serê sibê da.

Şerbet: mey, şerab.

Bîxûd: bê me'ina, bê qîmet.

Ev rêzên helbestê di nav destxeta Mu'hemmed 'Tahirê Birîfkî da, bi vî awayî bûn:

(1) Xwerdive ji şerbeta 'saf, bûyme wekî ke kûhê qaf.

(2) Aşiqê rûyê dilberim, mest û xerab û bavzerim.

(3) Çibkem dîsa kûve birevim, sotim zi ser 'heta qedem.

(4) Înam venav 'ehid û wefa, 'xeyrî te me havêt qefa.

(5), (6) Ev herdu rêzên helbestê di nav destxeta Şêx

Memdû'hê Birîfkanî da tunebûn, me di destxeta Şêx Mu'hemmed 'Tahirê Birîfkî da dîtîye, û li vir zêde kirîye.

(7) Mûba'h bost li min şerab, ava bûyî dilmê xerab

(8) 'Işqê tû rast nûqil û kitab, ten telelat lala. Herwiha di destxeta Şêx Memdû'hî da bi du awayan bû, awayê din eva bû: ('Işqê tirast noqil kebab, ten telelat lala).

(9) Waleh û faş mestim ez, mestê meyê elestim ez.

(10) Zêde qede'h te destim ez, ten telelat lala.

(11) Sata ke daveme qede'h, gûte emin feqed efle'h.

(12) Tenim tinê û ten tenê, 'işqê te ez kerdem 'xenê.

(13) Ji nav eme cûstê menê, ten telelat lala.

(14) **Xelwetî:** naznavê şî'erî yê Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî ye, herwiha di hinek helbestan da naznavê xwe bi (Şemdîn) jî nav kirîye, û herwekû me di jîyannameya Şêx Şemseddînê Exlatî da dîyar kirî, ku (Xelwetî) rêça olî ya Şêx Şemseddînê Exlatî bû, di wê serdema ku li Exlatê û piştra li Birîfkan, ev rêçe belav kirîye.

Şêx Memdu'hê Birîfkanî li alîyekê destxeta xwe hine peyv bi awayekê din jî nivêsiye, û li hember wan peyvên cawaz danaye (nusxe), me ew peyv di nav rêzên helbestê da xistine nav du kivanan da.

Şêx Nûreddînê Birîfkanî şer'ha vê helbestê di navbera sal 1230-1238 h. di nav destxeteka xwe da bi zimanê 'erebî bi giştî kirîye. Ji bo parêstina wê şirovekirina ku Şêx Nûreddînê kirî û destkarî lê nehête kirin, me pêwîstî dît ku wê şer'hê wek orîjînalê em di vê dîwanê da çap bikin û deynîn ber çavê xwendevanên hêja. Ev şer'h di beşa 'erebî da ye.

'Herf el-Tai (pîta T)

Dîdarê yar

Derdê 'îşqê weh li min, rûjî ezê kir ser nivîşt
Her ji hingê dilê kul bûye, çu biryanê birişt

Ev dilê kul sîz û derdî, ji te besin ta ebed
Nemit'vê (1), 'hûr û qî'sûr û cumle lezzatê behîşt

Hûn mebên kev (2) derde evrû, raste dilmê kul xelat
Evhe mîras hate bal'min, qern be qern û pişt be pişt

Derd û 'îşq herdu cemabûn, hat'ne ser dilmê xerab
Lew perat ev dil ke hingaft, hem bi şîr û hem bi xişt

'Talibê dîdarê yarim, costû cû daim tikim
Ger xerabatest û mescid, wer çî ke'ibest û kenîşt

Her ji hingê wer ku bûyîm, aşnayê derdê dost
Terkîyan xûm kirdî her kez, lê nevêtim mal û çîşt

Leşkerê 'işqê 'elem îna veşehristanê dil
 'Xaret kir ehlê şehir, çendkêk dibûn hûr û dirişt

Çindikê (3), ez b'girîm ji sûz û derdê hîcranê 'hebîb
 Her ke pêjabû l'gîyanim, êstiranim cumle şîşt

Gotim ey dil qet nebî, carek ji wê 'xafil bibî
 Nûke bêşik hest 'xeflet, lal di destê fi'ilê zîşt

Me'hwî nabîtin li ber, dilmê xerabim neqşî yar
 Takê mesken qebir û balînim bibîtin berdê hişt

Tav'kengî (4) mûnte'zir bim, 'sebir û 'taqet min neman
 Ey 'hebîba way li min, ke'v xelwetît yêkcarî kûşt.

Rûjî ezal: destpêka xûlqîyet, seretay bûn, (bîdayet el wicûd).

Ser nivîşt: qeder, çarenûs.

Biryar û birişt: sûhtî û şewitî, sûtaw û birajtî, bijartî, bijraw.

Nemit'vê: min nevê, namewê.

Dilmê: dilê min, dilim ke.... .

Mîras: mîrat, bûmawe.

Qern be qern: sedsal dûway sedsal, sedsal li dû sedsal.

Pîşt be pîşt: newe diway newe. (cîlen be'ide cîl).

Perat: peritî.

Hingaft: lédana tîr û gullê, (ew şîr û rim rasterast bi dilê min ket û peritand û parçe-parçe kir), (î'sabet el hedef).

Xîşt: Cûrêkî çek e wekû xencer.

Cûstû cû: Bi diway şitêk geram (lêre ebête! be diway yar degerê).

Xerabatest: (xerabat est: meyxane).

Kenîşt: dêr, kenîse.

Aşna: şaraza, nas.

Terkîyan: (min terka hemî dûst û birader û malê dinyayê kir).

Çişt: tişt.

'Xaret kir: talan kir, şeland.

Çendkêk: çend kes.

Hûr û dirişt: hûr û gir, wird û dirişt.

Sûz û derd: da'x û derd, kûl û derd.

Êstiran: hêsir (êstiranim: hêstirên min, hêsirên min).

Fi'ilê zîşt: karê kirêt, îşî naşirîn.

Me'hwî: neman, nehiştin.

Neqîş: wêne, şikil (neqşîyar: şiklê yar).

Balîn: serîn, balîf, balîfk, balgî.

(1) Nemit'vê: li gor detsxeta Şêx Memdu'hê Birîfkanî bi vî awayî hatîye nivîsîn (Nimtivê), ku dibe (Ne min divê).

(2) Kev: mebest ji vê gotinê "ke ev" e.

(3) Çindikê: mebest ji vê gotinê "çendekî" ye.

(4) Tav'kengî: mebest ji vê gotinê "heta kengî" ye.

Herf el-Rai (pîta "R")

Rimûzê Cawîdanî

Şukrê 'heq daim tikim ez, kû kerê min par mir
Sûcdeyê şukrê tibim ez, kû kerê min par mir (1)

Ew kerê rehwar û vervî, bi'tir û cih dest û kûvî (2)
Jêma nema yêkcar hîvî, kû kerê min par mir

Ew kerê vervî û rehwar, bê 'sim û bê nal û bizmar (3)
Jê vesam evsalî yêkcar, ku kerê min par mir (4)

Ker mir û kevin bûye palan, bar yêkcar bir bi talan
Ez xweşim ev car (ev sal) li 'halan, ku kerê min par mir

Ez xweşim ev car, ku ker mir 'xaîbest û nîye 'ha'zir (5)
Sirrê 'xeyb lêm bûye 'zahir, ku kerê min par mir (6)

Ker mir û ez jê hesaim, remzê 'xeyb mekşûfe daim
Xûşdilû pir 'hal û şaim, ku kerê min par mir

Kes nizanî kev çî 'hale, ev çî me'ina ev çî qale
Ez bibêma biz'banê lale, ku kerê min par mir (7)

Ew kerê kez lê siwar bûm, ez ji dest efkar zar bûm (8)
Ew mir û ez lew dîyar bûm, ku kerê min par mir

Geh li ser min ew tibû bar, geh tibûm ez liwî siwar
Her libû tekrîmê car car, ku kerê min par mir (9)

Geh li min 'xaîb tibû ew, geh li balim bû, bû yek cew
Nû hesaim xûş tikim xew, ku kerê min par mir (10)

Ev çi remz û ev çi ker bû, ev çi 'hal ev çi ne'zer bû
Min li xû evrû çêtir bû, ku kerê min par mir

Ker mir û ez bûm bi tazî, nûke dil 'xemgîn tixazî
Ta nekîm ez lehû û bazî, ku kerê min par mir

Wey kerê min mir ji bîrsê, wexte lê pinkêvim 'ersê (11)
Bûme eymen ez ji tîrsê, ku kerê min par mir

Wey kerê min wey kerê min, vervî û hem la'xerê min(12)
Xûş vebûn derdê serê min, ku kerê min par mir

Wey mixabin derdrêjim, kes nizanî kez çi bêjim
Histiran ez lew tirêjim, ku kerê min par mir

Nakîm ez lavê bi de'iwa, mûnkîrest nadan û e'ima
Xûş tizanin ehlê me'ina, ku kerê min par mir(13)

Ev rimûzê cawidanî ehlê me'ina vê tizanî
Her dibêjim zahidanî, ku kerê min par mir(14).

Rehwar û vervî: rêgebir, tîjro, tûjro, tûjrê, xûşbez.

Kûvî: kêvî, kîvî, kêwî.

Jê vesam: jê veqetam, min lê dabiram.

Palan: kurtan.

'Xaîbest: ('xaîb: bizir, ne hazir, windabû).

Hesaim: (hesai: hêsa, re'het), jê hêsabûm, le destî re'hetbûm.

Remzê 'xeyb: qisey newtraw, gotinê 'xeyb.

Şaim: (şai: şad, xweş'hal), şadim, keyfxweşim.

Kez lê: ke ez lê.

Tekrîmê: (tekrîm: kerem, qedirgirtin) xatir girtinê.

Cew: ceh, (şe'îr).

Lehû û bazî: galte û gep, mijîlbûn û yarî.

Binkêvim 'erzê: bimirim.

Eymen: dilnîya, necat, xelasbûn, necatbûn.

La'xer: ze'îf, lawaz, jar.

Laf: direw, dirû û delese.

Mûnkîrest: yên kû înkare dikan.

Nadan û e'ima: nezan û kûr.

Rimûzê cawîdanî: qisey nemir, axiftinên dimînin heta hetayê.

Zahidanî: (zahid: ji dunya veqet, bi axiretê ve mijûl).

Di destxeta Şêx Mehemed Tahirê Birîfkî da, ev rêzên helbestê bi vî awayî bûn:

(1) Sûcdeya şukrê tibim ez, ku kerê min par mir.

(2) Ew kerê dişwar û fervî bi'tirû bê dest û kûvî.

Herweha Şêx Memdu'hê Birîfkanî jî di destxeta xwe da ev rêza jimara 2 li ser peyva "rehwar" nîşanek danaye û li perawêza rûpelê wî jî nivêsiye "dişwar" û li hember nivêsiye "nusxe", ku mebesta wî di destxetê din jî da ya bi vî awayî ev peyv hatîye nivîsandin. Herweha li jor peyva "cih" di nav vê rêza jimara dudu nivêsiye "bê", wekû destxeta Şêx Mehemed Tahirê Birîfkî.

(3) Ew kerê fervî û dişwar, bê cew û bê nal û bizmar.

Şêx Memdu'hê Birîfkanî li jûr peyva "sim" wî jî nivêsiye "cew".

(4) Jê hesam ev salî yêkcar, ku kerê min par mir.

(5) Ez xweşim ev sal, ku ker mir, 'xaîbest û nîye 'ha'zir.

(6) Sîrr û 'xeyb lêm bûye 'zahir, ku kerê min par mir.

(7) Ez tibêm be z'manê lale, ku kerê min par mir.

(8) Ew kerê kez lê siwar bim, ez di dest evkar zar bûm.

(9) Hem libû tekrîmê car car, ku kerê min par mir.

(10) Nûke hisyam xûş dikim xew, ku kerê min par mir.

(11) Wey kerê min mir ji bîrsê, wexte lê bikev'me 'îrsê.

(12) Wey kerê min, wey kerê min fêrvî û wey la'xerê min.

Herwiha Şêx Memdu'hê Birîfkanî jî di destxeta xwe da ev rêza jimara 12a li jûr peyva "hem" nivêstîye "wey", wekû destxeta Şêx Mehemmed 'Tahirê Birîfkî.

(13) Xûş tizanî ehlê me'ina, ku kerê min par mir.

(14) Her tibêjî zahidanî, ku kerê min par mir.

Şêx Mehemmed 'Tahirê Birîfkî di hemî helbestê da li ser pîta (m) di nav peyva (par mir), (û) danaye, wê demê ev peyv

bi vî awayî tê xwendin: (par mur), yan (parmur).

Manendê şêr

Kûje û rûvî bi lafê, key tibin manendê şêr
 Rextê mêran ger bipûşît, pîrejin nabîte mêt

Me'ina mêran tişî 'sûretê nedîrî î'itîbar
 Lalî 'serrafî yeqîn, qelbê de'xel nayên bi kêr

Kûk li de'iwê kez şahê weqtem, eblehest
 Qet bi lafê şex'sê bîrsî, bêguman nabîte têt

Hiştîme takû ke hestin, me'irîfet nayê ji te
 Lafê însanî meke, 'heywan asa, her biçêr

Xelwetî îrşadê pîrê xû bigir mû'hkem bi dest
 Guh li xelqî qet medêr, madam ku baqî bîte lêr.

Kûje: delek, kûjik, ('heywanek wekî rûvîye, pîstê wî bi qîmete).

Laf: dirû û delese, direw û gotinên bêşûd, gotinên bêfayde.

Manend: wekû, wek, mîna.

Nedîrî î'itîbar: î'itîbarî nîye, nîrxî nîye, bihayî nîye, bihayê wê tuneye.

'Serrafî yeqîn: mirûvî pak û xwenas, bawerdar, xwedênîyas û têgiheştî.

Qelbê de'xel: dilê nepakij, dilî nepak.

Eblehest: (ebleh: nezan), (est: heye), nezane.

Lafê însanî meke: nebê ke ez însanim, bangêşe meke.

*'Heywan asa: wekû 'heywan.
Biçêr: bilewerê, çêrandin.*

'Herf el-Qaf (pîta "Q")

Derdê 'îşq

'Alem eger çî qal tikin, ezê bêjim ji derdê 'îşq
Qetlim eger 'helal tikin, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Mûnkirî vê ji mêjin ew, ji dîrîyê dibêjin ew
Xûnim eger tirêjin ew, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Ji derdê 'îşq evan tibêm, 'zahire hem 'eyan tibêm
Sirrê xefî beyan tibêm, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Hizar eger înkâr tikin, men'ê minê 'xemxwar tikin
Er wekû min bîdar tikin, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Me bi xom vekû kû tû b'kim, bi no'tqê 'îşqê deynekim
Wi'llah neşem kû ez wekim, ez tibêjim ji derdê 'îşq

'Îşqê mecazî nîye ev, bê be'seran nedîye ev
Dîsa li min vejîye ev, ez tibêjim ji derdê 'îşq

'Îşqê 'hebîbê me'înewî, min tike dîse mûnzewî
Zûr kû tikit li min qewî, ez tibêjim ji derdê 'îşq

'Îşqê li min kû cûr tike, dêwê recîmî kûr tike

Dîsa li min kû zor tike, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Ji derdê 'îşq tinalim ez, mestê ti wecd û 'halim ez
 Bayê bero wî'salim ez, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Şicûşim ez ji mu'hbetê, her vedixum ji şerbetê
 Dîsa ji nû ku derdvetê, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Heta kû maye nîv remeq, dersê 'xemê û meh sebeq
 Çû ş'kûvetê li balê 'heq, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Ew kewa min tikû pigav, zert tibû rengim û bav
 Dîse kû soht cerg û hinav, ez tibêjim ji derdê 'îşq

Heta ku Xelwetî heye, 'aşiqê bê gavê teye
 Her te'zmîmî ku lome ye, ez tibêjim ji derdê 'îşq.

Mûnkirî: înkarkirin, yên kû înkare dikin.

'Eyan: aşkera, aşkira.

Xefî: nihênî, şarawe, veşartî.

Bîdar: hişyar, ayax.

'Îşqê mecazî: evînîyek bû rabiwardin, 'îşqî dirû, 'îşqî serzewî û dinyayî.

Bê be'seran: (bê be'ser: bê çav), nezanan.

Li min vejîye: jîyanewe, jinûve jîyan, serhildanewe.

Me'inewî: xûşewîsta bi me'ina û rastî û durist, 'heqîqî, ('îşqî 'heqîqî û rasteqîne).

Mûnzewî: gûşegîr, mirûvê ji xelqî dûr ketî mijûlî 'ibadet û 'îrfanê.

Cûr: cê be cêkirin.

Dêwê recîm: şeytanê dêw, şeytanê we'hş.

Ti wecd û 'hal: kêyfxûşî, ew perî xûşî, (te'xmûrûhû el-

neşwe).

Bayê berû: bayê bi rûyê însana dikeve, (qîble), rûgeh.

Şicûşim: (cûşiden: kelandin), lecûşim bexrûşim.

Derd vetê: kûl û êş bi alîyê min vetê.

Nîv remeq: nîwe giyan, nîwe nefes, bêtiwana, nîv rû'h.

Dersê 'xemê: dersê derd û kûl.

Meh sebeq: ya kû çûyî, (ma sebeq).

Zert tibû: zerd dibû, zert debû.

Bav: geş, vekirî.

Bêgav: bêçare.

Te'zmîmî: (te'zmîm: gehandin) gehandina 'aşıqan.

Şêx Nûreddînê Birîfkanî şer'ha vê helbestê di navbera sal 1230-1238 h. di nav destxeteka xwe da bi zimanê 'erebî bi giştî kirîye. Ji bo parêstina wê şirovekirina ku Şêx Nûreddînî kirî û destkarî lê nehête kirin, me pêwîstî dît ku wê şer'hê wek orîjînalê em di vê dîwanê da çap bikin û deymîn ber çavê xwendevanên hêja. Ev şer'h di beşa 'erebî da ye.

'Herf el-Mîm (pîta "M")

Hicranê 'hebîbê

Me'hbûbê, qede'h dîsa ji nû daye vi destim
Elmînnetû lîllah kû dîsan, waleh û mestim

Vemxwarî ji xumxaneyê 'îşqê ezeli, mey
'Eql û dil û dîn cumle biçûn nû ve ji destim

Me'hbûbê, bi xwe şerbetê 'safî kû vi min da
Vemxwarî û ji kullî 'elayîq, bî perestim

Şehmarê 'xemê 'îşqê dîsan, ser kû hilîna
Firyad û fî'xan kev dilê mecrû'hî, bigestim

Weh weh kû dilê sohtîyê bêçare ji dest çû
Ev dil ne tinê belkî bi cewher, çî kû hestim

Ez bê dil û hem miflis û dêwane, ti gerhêm (1)
Dil bûrda û gîyan sohtî û bêçareyê qestim

Bê 'sebrim û bê fehmin, bê sukne û aramim
Heta kû cemalê te bibînim, kedperestim

Ney mest û cinûn ez, ji 'xemê 'îşq
Serxûşê meya 'heqbûm, hêj roja elestim

Xoş şevqetê î'hsanî kirim bû ew nî dûrî

Der'halî teda meqsed û her çî, kû ti xwastim

Ev xelwetî er nale b'kitin, lome mekin hûn
Rastî ku ji hicranê 'hebîbê, herî westim.

Elmînnetû lîllah: minet ji Xwedêra.

Waleh: bê ageh û gêj û dîn.

Xûmxane: cihê kû rengê hirîyê çêdikin.

'Işqê ezeli: xûşewîstîya daîmî û hertim heyî û her wê hebe.

Kûllî 'elaiq: pêwendî dar, hemî tiştên jê 'hez dikim.

Şehmar: şahmar, marê mezin, ejdeha, 'hezya.

Fîryad: hewar û gazî.

Fî'xan: giryan.

Mecrû'h: birîndar.

Bi gestim: bi min veda, pêweydam, pêvedam.

Çî kû hestim: her çî kû min hem, her çî kû hem.

Dêwane: dîn, şêt.

Bûrde: birîye, rîfandûyetî, revandîye.

Mestim: serxweşim.

Bê sûkne: bê cih û mal.

Ked perestim: 'îbadeta canîya te dikim.

Cinûn: dîn, şêt.

Elestim: (elestû bîrebbîkûm) îşarete bû ayetekê di nav Quranê da.

Hicranê: fîraqê û dûrxistinê.

Westim: westîyayim, hîlakim, mandûm.

(1) Şêx Memdu'hê Birîfkanî di destxeta xwe da di vê rêza helbestê da ya ku jimara (1) û li cihê peyva (ti gerhê) danabû (tî gedhêm), lê li ser vê pêyvê nîşanek danîbû û li perawêza rûpelê nivêstîye (ti gerhêm) û li hember nivêstîye

(bedel), mena wê şûna wê digre.

Çelebî

Car car ke tibit şeb şeb, hey hey çelebî qûm qûm
Xûş xûş tibim ez 'heb 'heb, hey hey çelebî qûm qûm

Sotim ji 'xemê mûmû, ta çendî biçim sû sû
Ey dostê were zû zû, hey hey çelebî qûm qûm

Me'hbûb ke vekat xeh xeh, te dilim kir hareh reh
Dîsan xweşim ez weh weh, hey hey çelebî qûm qûm

Hûn lêm negirin zewq zewq, yêkcarî bûyîm şeq şeq
'Heq maye tinê 'heq 'heq, hey hey çelebî qûm qûm

.....xûş xûş, ta savebim ez geş geş
.....weş weş, hey hey çelebî qûm qûm

..... dem dem
Û dilim t'çinê 'xem 'xem, hey hey çelebî qûm qûm

.....dil dil, birêşte wekî bilbil
Bû.....sil sil, hey hey çelebî qûm qûm

....., ta ez fexûrim her her

....., hey hey çelebî qûm qûm

.....hey hey, saqî tû derîn mey mey
.....key key, hey hey çelebî qûm qûm

Saqî kû tibit ew ew, 'xem her tirijin dew dew
Nesîm vetidin hew hew, hey hey çelebî qûm qûm

Kûnde tibêjit qo qo, hûd hûd xu tibê po po
Ez her tibêjim ho ho, hey hey çelebî qûm qûm

Histir kû tiçin şet şet, sakin ne tibin qet qet
Seyran tikinê pet pet, hey hey çelebî qûm qûm

Derdim ji tebin tex tex, mûnşeqqe dilim rex rex
Dîdar me tivê ex ex, hey hey çelebî qûm qûm

Her geh ketibî car car, firyad tikim ez zar zar
Daim tibêjim yar yar, hey hey çelebî qûm qûm

Ey dostê bike lez lez, balim vebibez, bez bez
Sûhtim ji 'xemê ez ez, hey hey çelebî qûm qûm

Pisyar tikim ez rê rê, cada kû 'hebîb tê tê
Bîkan kû demek bê bê, hey hey çelebî qûm qûm

Ey xelwetî ta çend çend, qiflan li te kin bend bend
Bitgêrin li te gund gund, hey hey çelebî qûm qûm.

*Tibit: dibit, ebêt, dibe (dîyare di serdema Şêx
Şemseddînî da, ev peyv bi vî awayî dihate bikaranîn.*

Şeb: şev.

Çelebî: 'alimekê ayînî yê mezin û şêxê terîqetê bûye, kurdê ji Kurdistanê Bakûr e.

Qûm qûm: rabe rabe, heste heste, horêze.

'Heb 'heb: hêdî hêdî, wirde wirde, yeke yeke.

Ta savebim: ta sawabim, ta kûrpebim, ta savabim.

Birêşte: sûhtî, sûtau, şewitî.

Nesîm vetidin: ba vedidin, sirwe heldeke, şine dekat.

Kûnde: teyreke bi navê kûnde, kûndebû, cû'xd, bayeqûş.

Pet pet: pol pol, kûm kûm, ref ref.

Mûnşeq: şeq şeq, hela hela.

Dîdar: dîtin, çawpêkewtin.

Hergeh: hercih.

Firyad: hewar û gazî.

Zar zar: nalîn û giryan, zarezar.

Bîkan: belkû, beşkû, belkî.

Ev rista ku Şêx Şemseddînê Exlatî gotî: (hey hey çelebî qûm qûm), 'arifekê din jî bi kar anîye, lê bi cûrekê din. Wî gotîye: (hey hey cebelî qûm qûm), îşarete bo kesekî ku li çiya maye û ne hatîye nav civata xelkî, vî 'arifî bi vê ristê ban wî şêxî dike.

Wey kû bibêm wey kû nebêm

Sohtime ez dîsa çikim, wey kû bibêm wey kû nebêm
 Derdê 'xemê wê kîve bim, wey kû bibêm wey kû nebêm

Sohtî bisanê bilbilim, qu'tbê 'xema û te'hlim (1)
 Her tixûda ez tikelim, wey kû bibêm wey kû nebêm

Derdê 'xemê dilest û bes, bak nedîrem ez ji kes
 Kû hat'neme dîsa hewes, wey kû bibêm wey kû nebêm(2)

Dîsa sera ser ateşim, 'aşiqê rûyê dilkeşim
 Mest û xerab û serxweşim, wey kû bibêm wey kû nebêm

Ev suxenê timin durrin, ez çi bikim kû nalkirin (3)
 'Zahir û ba'tinim pirin, wey kû bibêm wey kû nebêm

Ev sûxenên bi qîmetê, bêgav tibêjim kilmetê
 Mani'ê xelqê nekbetê, wey kû bibêm wey kû nebêm

Durguheran bûhayîn ev, cumle ji ber cemayîn ev
 Li 'aşiqan 'sefayîn ev, wey kû bibêm wey kû nebêm.

Bisan: wek, wekî.

Derdê 'xemê dilest û bes: derdê 'xemê dile û hîçê tir.

Bak: tirs.

Nedîrem: min tune, min nîne, nîme.

Hewes: (î'xrai), weswese.

Ateş: agir.

Dilkeş: (cezzab, mûlfet lîlen'zar), xwînşirîn, vekêş.

Xerab: 'hal xirab.

Sûxen: axiftin, peyivîn.

'Zahir: aşkîra, aşkera.

Ba'tin: veşartî.

Bêgav: bêtîrs, bêçare.

Nekbet: bêbext û bêşans.

Guheran: (guher: tiştên bi qîmet, giranbûha).

Bûhayîn: giranqîmet.

Cemayîn: cemabûyîn, civyan, kûbûnewe.

'Sefayîn: ('sefa: xûşî, kêyf, şadî, bezm), şadîn.

(1) Şêx Memdu'hê Birîfkanî di destxeta xweda li jêr vê rêza helbestê ya ku jimara (1) me nîşan kirî, nivîsandibû "qu'tbê 'xema û te'hlim" û li jêra wê rêzê nivîsandibû "qet binema te'hlim" û li hember nivîsandibû "nûsretûl a'slî" mena wê "qet binema te'hlim" di orîcînalê da ye û ya durist e.

(2) Şêx Memdu'hê Birîfkanî li hember vê rêza helbestê ya ku jimara (2) me nîşan kirî, li cihê peyva "kû hat'ne me" nivîsandibû "kirê hême" û li ser nîşanek danîbû û perawêza rûpelê nivîsandibû "kû hat'ne me" û li hember peyva "bedel" nivîsandibû, ku mena wê li cihê wê dibe.

(3) Şêx Memdu'hê Birîfkanî li cihê peyva "timin" nivîsandibû "dimin" û nîşanek danabû ser wê peyvê û li perawêza rûpelê gotîye "timin" û nivîsîye "bedel".

Herweha li cihê peyva "kû nalkirin" nivîsandibû "kû nakin" û nîşanek danabû ser û li jûra laperê nivîsîye "kû nal kirin" û li hember vê peyvê nivîsîye "S a'slî". Mebesta wê belkî di destxeta orîcînal da peyva "kû nal kirin" ya orîcînal e û ya duriste.

'Xemê işqê

Dîsan ji 'xemê 'işqê, ez bê ser û bê payem
Mecnûnim la ye'iqîlû, dêwane û sewdayem

'İşqê ku 'ulû kerde, 'aqil ji serim borde
Bê navim û bê dengim, bê 'arim û rûswayem.

Bê ser û bê payem: bê hiş û bîrim, ser lê şêwawim.

Dêwane û sewdayem: Dîn û bêhişim, şêt sergerdan.

'Ulû kerde: xûya bûye, peyda bûye, serî he'ldawe, berz bûytewe.

Bûrde: birye, birdûyetî, birîye.

Rûswayem: 'heyam çûye, rûswa bûm, abrûm çûwe.

'Herf el-Nûn (pîta N)

Şemdîn

Zehî durrê me'anî, zehî genc û zehî kan
Zehî lu'tfê îlahî, zehî şefqetê î'hsan

Zehî bade zehî cam, zehî şerbetê 'safî
Zehî xelwetê xalî, zehî saqîyê mestan

Ezim rindê xerabat, nizanîm bi çi 'halim
Ne 'sofî û ne rindîm, ne kufr û ne misilman

Ji weqtê kû tinûşim, meyê 'işqa celalî
Ne leyl û ne nehar bûn, ne ev gûnbedê gerdan

Ji hingê nûrê mestim, tidest camê elestim
Li bo vê ez cinûnim, bûyîm waleh û 'heyran (1)

Ji 'işqê kû ticûşim, mûlazîm bixurûşim
Ezim be'hrê mu'hî'tê, ezim qurzem û 'umman

Zehî 'eynî 'ecaîb, kezim keştîyê derya (2)
Timind hemwar me'hwin, ezim nacî û 'tofan (3)

Ji camê meyê 'işqê, xumarim hem yê mestim
Ezim qatilê nevsê, ezim dijminê şeytan

Timeyxaneyê 'işqê, serê xû neke ronî

Vexû badeyê 'safî, were 'helqeyê rindan

Yêkser cihan di destim, li balim biflûsek (4)
 Hemû mûlkê dinê û, hemî 'hukmê Suleyman

Xumarim ji şerabê, werîne nûql û kebab
 Dîsan zewq û 'sefaye, bibîn bezmê 'herîfan

Zehî na'tiqê no'tqim, kû evser te'ecûbîn (5)
 Zehî sîrrê nihanî, zehî defterê e'iyân

Ji derdê 'xema 'îşqê dîsan sotîye Şemdîn (6)
 Ezim 'samitê teslîm, ezim bendeyê ferman (7).

Zehî: carna, hinde ca, hindê car, hinek cara.

Kan: me'iden (kanê zêr, kanê asin).

Bade: mey.

Cam: şîşe, perda'x, gilâs, şûşe.

Xelwetê xalî: bi tinê û gûşegîr, bêdeng li fikra Xwedêyê mezin.

Saqîyê mestan: meygêr, ewê meyê dide kesên veduxun.

Rindê xerabat: serxûşî meyxanenişîn.

'Îşqa celalî: evînîya xwedayî.

Gunbedê gerdan: felek, gerdûn.

Camê elestim: 'îşqî ezêlî û xudayî, (elestû birebbîkûm) îşarete bû ayeteka Quranê, perwerdigar, teslîmê destê Xwedê me.

Waleh: bê ageh û dîn.

Ticûşim: dikelim, ekûlêm, dekûlêm.

Mûlazîm: gereke, pêwîste.

Bixirûşim: rabime ser pê û hawar bikim, bibizavim.

Keştî: belem, gemî.

Derya: be'hir.

Hemwar: lebar, mûsa'id, şîyav, layîq.

Me'hwin: fewtaw, nemayî, le nawçûyî, li nav çûyî.

Nacî: yarmetîder, kesê kû di tengavîyê da alîkarîyê dike.

'Tofan: ziryan, bayê tund, bayê bi qiwet, bahûz.

Xumar: gêj, gêj û wirî dûwey serxûşî.

Serê xû neke rûnî: neçe hûndir, meçû jûrê.

Badeyê 'safî: şeraba xweş.

'Helqeyê rindan: xelkên bê xem û xîyal, tê me'na "were nav kûma mêran".

Werîne: bîne, tu bîne, bêne.

Nuqûl: meze, mize.

'Sefaye: xûşîye, şadîye.

Bibîn: bibîne.

Bezmê 'herîfan: kesên kû ji me hez nakin.

Natîqê nûtqim: kesê kû baş diaxife, xeber didim, qise dikim, qise dekem.

Euser te'ecûbîn: her kesekî pê 'ecêbe, ke hemû kes pê seyre.

Sirrê nihanî: tiştên veşartî.

Defterê e'îyan: deftera xuya û aşkira.

Bendeyê ferman: li benda fermana Xwedê.

Samitê teslîm: bédengê teslîmbûyî.

(1) Şêx Memdu'hê Birîfkanî di destxeta xweda li cihê peyva (cinûnim) nivîsandibû (cend nim) û li ser nîşanek danabû û perawêza vê rûpelê li jêr eynî nîşanê nivîsandibû (cinûnim) û li hember nivîsandibû (bedel).

(2) Şêx Memdu'hê Birîfkanî di destxeta xweda li cihê peyva (keştî) nivîsandibû (kîşwer) û li ser nîşanek danabû û